

„CHESTIUNEA ORIENTALĂ”. CONCEPTUL ȘI ELEMENTE DE ISTORIOGRAFIE

Ene-Vasile SPRÎNCENATU*

Cuvinte cheie: *Problema Orientală, Europa de Sud-Est, Imperiul Otoman*

Keywords: *Oriental Problem, South-East Europe, Ottoman Empire*

Abstract

The affirmation of the term Oriental Problem was due to the English diplomacy who used to describe shortly the complicated situation between Russia, Austria and the Ottoman Empire in South-East Europe. The term evolved and reached consistency through various historiographical and diplomatic approaches. It was the press of the nineteenth century that popularized the concept of Oriental Problem. This popularization favored the process of national affirmation in Southeast Europe.

Fenomenul istoric complex, controversat, cunoscut în istoriografie drept „chestiune orientală” („problemă orientală” sau „criză orientală”) a fost privit, de marea parte a istoricilor, ca un proces unic ce a evoluat în mai multe etape

¹. În această chestiune un rol important l-au avut marile puteri europene, parteneri ai confruntărilor, având drept arenă întreg continentul. Chestiunea în cauză a suferit toate contraloviturile politicii europene, exercitându-și influența asupra unor probleme occidentale². Spațiul teritorial cuprins în „chestiunea orientală” este uriaș, cuprinzând zonele stăpânirii sau dominației otomane pe trei continente: Europa cu Peninsula Balcanică, țărmurile mediteraneene, adriatice și cele nordice ale Mării Negre, Caucazul, regiunile centrale și vestice ale Asiei, Asia Mică cu prelungirea spre est până în Egipt, inclusiv³.

În ceea ce privește denumirea acestei probleme, a intrat accidental în vocabular începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁴. Rămasă multă vreme neclară, denumirea pare a fi fost întrebuițată pentru prima dată la Congresul de la Verona (1822)⁵. În schimb, „chestiunea orientală” apare în vocabularul diplomației engleze în perioada războiului grec de independență⁶. Același termen era folosit și de țarul Rusiei

* Prof. dr., Școala Gimnazială „Ștefan Ciubotărașu” Lipovăț.

¹ L. Boicu și Cristina Ciută, *O controversă istoriografică neînchisă: declanșarea „crizei” („problemei”, „chestiunii”) orientale*, în *Istoria ca lectură a lumii*. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 ani. Volum coordonat de Gabriel Bădăraș, Leonid Boicu și Lucian Năstasă, Iași, 1994, p. 165.

² Andrei Oțetea, *Contribuții la „chestiunea orientală”*, în *Scrieri istorice alese*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 67.

³ L. Boicu și Cristina Ciută, op. cit., p. 67.

⁴ J. A. R. Marriot, *The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy*, Oxford, Clarendon Press, 1963, p. 1.

⁵ D. Ciurea, *Români și „chestiunea orientală”*, în *România în istoria universală, II*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1987, (coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian), p. 405.

⁶ J. A. R. Marriot, op. cit., p. 2.

cu toate că problema își extindea aria geografică și politică aflată la vestul împărăției sale. De-a lungul timpului numeroși istorici au încercat, și în parte au reușit, să definească și să încadreze această problemă îndelung dezbătută. Unul dintre specialiști, J. A. R. Marriot, declara că „*Europa a fost confruntată cu o problemă orientală din timpuri imemorabile*”. În esență, problema este neschimbată. Ea s-a născut din „*ciocnirea pe pământurile sud-estului european a obiceiurilor, ideilor, prejudecăților din vest cu cele din est*”.

Tot pe aceeași linie, a rădăcinilor antice, merge și S. M. Soloviev, (reprezentantul curentului „zapadniki” în Rusia). El susținea apariția „problemei orientale” în momentul în care europeanul a înțeles deosebiri culturale dintre Europa și Asia, adică în Grecia antică⁷. Opinia a fost criticată cu argumente convingătoare de către reprezentantul slavofililor, N. Danilevski, susținătorul originii religioase a „problemei orientale”, a luptei dintre lumea catolică și cea ortodoxă, declanșată odată cu marea schismă⁸.

Albert Sorel susține că de când au fost turcii în Europa există o „chestiune orientală”⁹, în timp ce în viziunea lui Emil Bourgeois, „chestiunea” se confundă cu perioada migrațiilor barbare¹⁰.

Unii istorici au plasat începuturile acestei probleme odată cu căderea Constantinopolului (S. Jigarev), orașul fiind așezat, după spusele lui Napoleon I „*pentru a fi centrul și sediul dominației universale*”.

Un grup de istorici sovietici colaboratori la redactarea *Istoriei diplomației*, afirmă că „*în secolul al XVI-lea a apărut, iar la începutul secolului al XVIII-lea s-a conturat definitiv în sud-estul Europei așa numita „problemă orientală”, problema relațiilor dintre puterile europene și Imperiul otoman*”¹¹.

Cât despre „problema orientală” în înțelesul său modern se poate vorbi efectiv, după cum susținea Jacques Ancel, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, mai precis de la Tratatul de la Iași din 1792¹². Majoritatea istoricilor și a lucrărilor de sinteză ale unor colective de istorici¹³ au indicat Pacea de la Karlowitz (1699) drept momentul care a deschis propriu-zis „chestiunea orientului” așa cum se prezintă¹⁴ ca urmare a interesului suscitât au fost avansate și numeroase definiții asupra „chestiunii” menționate. Unii istorici au pus un accent deosebit pe componenta religioasă – T. G. Djuvara o prezintă ca o confruntare între religia islamică și cea creștină¹⁵. În timp ce lordul Morley definea „criza” ca o „*încâlceală întrețesută, schimbătoare, de interese conflictuale, popoare rivale și credințe antagoniste, care este învăluită sub numele simplu de problema*

⁷ L. Boicu și Cristina Ciută, *op. cit.*, p. 169.

⁸ *Ibidem*, p. 170.

⁹ A. Sorel, *La question d'Orient au XVIIIe siècle*, IIIe ed., Paris, 1902, p. 1.

¹⁰ E. Bourgeois, *Manuel historique de politique étrangère*, tome I, IXe ed., Paris, 1925, p. 10.

¹¹ *Istoria diplomației*, vol. I, Editura Științifică București, 1962, p. 216.

¹² Cf. J. Ancel, *Manuel historique de la Question d'Orient (1792-1923)*, Paris, 1923.

¹³ Albéric Cahuet, *La question d'Orient dans l'histoire contemporaine (1821-1905)*, Paris, 1905, p. 2; E. Bourgeois, *op. cit.*, p. 2.

¹⁴ Gaston de Moncault, *La question d'Orient, le Traité de Paris et ses suites (1856-1871)*, Paris, 1898, p. 10.

¹⁵ T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie 1281-1913*, Paris, 1914, p. 7.

orientului”¹⁶. Edouard Driault o numea „*problema ruinei puterii politice a Islamului*”¹⁷.

În timp ce într-un mod mai cinic, Disraeli susținea că este vorba de „*problema împărțirii Imperiului otomanilor*”¹⁸.

Francesco Ercole demonstrează că în „*chestiunea orientală*” componentele sunt variate: politice, etnice, economice, religioase relative la regiunile care, după ce au încetat să facă parte din Imperiul bizantin au format între secolele al XV-lea și al XVI-lea baza teritorială a Imperiului otoman¹⁹. Pentru M. S. Anderson „*chestiunea orientală*” se confundă cu procesul eliminării turcilor din Europa, în care anul 1774 e hotărâtor²⁰.

De la Jacques Ancel²¹ la Andrei Oțetea²² mulți istorici au definit „*chestiunea orientală*” ca un proces al dizlocării Imperiului otoman, al emancipării popoarelor subjugate și al intervenției politico-militare a marilor puteri interesate în despuierea „omului bolnav”. În istoriografia românească, Constantin Șerban scrie că în fapt „*chestiunea orientală*” înseamnă pentru popoarele din răsăritul european „*emanciparea politică și economică și crearea unui climat favorabil pentru desăvârșirea unității lor statale*”²³. O atenție aparte a fost acordată evenimentelor cuprinse între anii 1683-1711, începând de la cronicarii Grigore Ureche, Ion Neculce, Axinte Uricariul, stolnicul Constantin Cantacuzino, mergând până la nume de seamă ale istoriei românești: A. D. Xenopol și Nicolae Iorga.

În ceea ce privește izvoarele „*chestiunii orientale*” și în special perioada războiului Crimei (1853-1856), partea integrantă a chestiunii în cauză, au incitat reflecții, rezultând o literatură impresionantă – de la lucrări generale, monografii, studii speciale, articole de presă, lucrări cu caracter memorialistic sau beletristic și colecții de documente.

Primele lucrări redactate în perioada evenimentelor au o puternică tentă subiectivă, fiind plasate sub „*punctul exclusiv patriotic*”. Scrise de publiciști, al căror rol este „să scrie istoria evenimentelor contemporane”, de oameni politici, militari sau diplomați, ele reprezintă alături de presa vremii un izvor nesecat și o probă concludentă asupra stărilor de spirit ale opiniei publice sau ale guvernelor.

Exprimând „*convingerea contemporanilor asupra sensului european al conflictului*”²⁴, dintre aceste lucrări se remarcă cartea lui Eugène Forcade, *Histoire des causes de la guerre d'Orient*, Paris, 1854 contemporană evenimentelor, bine documentată, dar reflectând punctul de vedere francez asupra cauzelor războiului din Crimeea. Alte lucrări de mare importanță, dar tributare manierei „tradițională” de

¹⁶ J. A. R. Marriot, *op. cit.*, p. 1.

¹⁷ Edouard Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours*, Paris, Alcan, 1909.

¹⁸ H. Temperley, *England and the Near East. The Crimea*, London, Longmans, 1936, p. 368, *apud* Codrin-Valentin Chirica, *Anglia și "chestiunea orientală" 1830-1900 – Studiu sintetic*, Editura Helios, Iași, 1999, p. 10.

¹⁹ Fr. Ercole, *La questione d'Oriente*, Roma, 1939, p. 1-4, *apud* L. Boicu și Cristina Ciută, *op. cit.*, p. 168.

²⁰ M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, London, 1956.

²¹ J. Ancel, *op. cit.*, p. 26-27.

²² A. Oțetea, *op. cit.*, p. 70.

²³ Constantin Șerban, *România și "problema orientală" 1683-1713*, în „*Revista de istorie*”, tom 33 (1980), nr. 10, p. 1945-1946.

²⁴ Gh. Cliveti, *România și crizele internaționale 1853-1913*, Editura Fundației Axis, Iași, 1997, p. 12-13.

abordare ar fi: Camille Rousset, *Histoire de la guerre de Crimée*, tome I-II, Paris, 1878 și Edmond Bapst, *Les origines de la guerre de Crimée. La France et la Russie de 1848 à 1854*, Paris, 1912, una din scrierile al cărei scop este oarecum limitat dar se bazează pe o minuțioasă utilizare a arhivelor franceze. Studiul cel mai cunoscut al „chestiunii” este *Războiul Crimeii*, 2 volume, București, 1952. Autorul, E. V. Tarlé, insistă asupra așa-ziselor cauze economice ale războiului, arătându-și ostilitatea față de partea engleză (în special față de Stratford de Redcliffe, ambasadorul Angliei la Constantinopol), acordând o atenție deosebită evenimentelor militare. Fiind consacrate în primul rând informării opiniei publice, unele din aceste lucrări au o aplicare firească pentru a face cunoscute până la detaliu aspectele militare și diplomatice. Așa este lucrarea lui E. Jouve, *Guerre d'Orient. Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée*, tome I-II, Paris, 1855 și numeroasele aspecte ale diplomației cuprinse într-un număr de studii pătrunzătoare precum G. B. Henderson, *Crimean War Diplomacy and other historical Essays*, Glasgow, 1947. Unele prezintă atitudinea puterilor beligerante, N. Boyard, *La Russie et l'Empire Ottoman, tels qu'ils sont et tels qu'ils devraient être*, Paris, 1854 sau neutre, Saint-René Taillandier, *L'Allemagne pendant le Congrès de Paris. La Prusse, l'Autriche et les Etats secondaires*, în „Revue des Deux Mondes”, tome V, 1856.

Există și numeroase jurnale de călătorie, dar și memorii ale unor personalități direct implicate în evenimente. Amintim în acest sens Comte De Hübnér, *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le Second Empire (1851-1859)*, Paris, 1904 sau Eugène Poujade *Scènes et souvenirs de la vie politique et militaire en Orient; Omer-Pasha et la guerre sur le Danube; Les Russes et les Autrichiens dans les Principautés*, în „Revue des Deux Mondes”, tome II, 1856; tot de același autor, *Chrétiens et Turcs*, Paris, 1867 sau L. Baudens, *Souvenirs d'une mission médicale dans l'armée d'Orient*, în „Revue des Deux Mondes”, tome VII, VIII, IX, 1857.

Presa a reflectat cel mai bine în paginile sale evenimentele care au încadrat conflictul din 1853-1856. Merită a fi menționat în acest sens aportul adus de publicația franceză „Revue des Deux Mondes”, plasată pe primul loc printre culegerile de acest gen din Franța și din străinătate în secolul al XIX-lea. În paginile sale și-au găsit loc aprecierile tuturor evenimentelor culturale, sociale dar mai ales politice contemporane. Rubrica *Chronique de la quinzaine*²⁵ a acordat o importanță deosebită faptelor istorice. Având ca redactori eminenți publiciști ai vremii: Saint-Marc Girardin, Alexandre Thomas, Eugène Forcade, Loève-Weimars. Ea a raportat, după cum se afirmă în paginile sale, evenimentele într-o manieră „imparțială, moderată și exactă”²⁶ deși, am putea spune cu un grad de subiectivism accentuat, privitor la acțiunile politice franceze. Alături de cronică, paginile revistei cuprind numeroase articole vizând direct „războiul oriental”²⁷. „Implicațiile europene ale conflictului, precum și rolul jucat în chestiunea

²⁵ Ch. de Mazade, E. Forcade, *Chronique de la quinzaine*, în „Revue des Deux Mondes”, 1853, 1855, 1856, 1857, 1858, (în continuare *Chronique...*).

²⁶ „Revue des Deux Mondes”, Table générale 1831-1874, Paris, 1875, p. VI.

²⁷ „Revue des Deux Mondes”, 1853, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1862, 1869, (în continuare „Revue...”).

națională” au putut fi surprinse în anuarul publicației „*Annuaire des Deux Mondes*”²⁸, care face o radiologie exactă a evenimentelor sociale, politice, economice și diplomatice a fiecărui stat al lumii. Succintă și incompletă, lista cu literatura de specialitate privind atât „problema orientală” cât și partea integrantă a acesteia, războiul Crimei, este deosebit de bogată și variată în modul de abordare. Numeroase probleme au fost prezentate într-un mod tendențios, în special în istoriografia rusă și sovietică, sau într-o manieră părtinitoare și subiectivă în istoriografia franceză.

---

²⁸ *Annuaire des Deux Mondes*”, Histoire générale des divers Etats, 1851-1852, 1852-1853, 1853-1854, 1854-1855, Paris.